

MIGRAȚIE ȘI INVAZIE ÎN EPOCA BRONZULUI DIN CRIȘANA

de
GRUIA TRAIAN FAZECAȘ

Schimbările fenomenului cultural a provocat dintotdeauna cercetători din numeroase discipline. Modificările ce survin în cultura materială sunt adeseori explicate - în ceea ce privește preistoria - pe baza schimbărilor intervenite în inventarul arheologic. Cultura arheologică a fost definită în numeroase rânduri¹, însă generalizând, o cultură este reflectată de un ansamblu de artefacte care apare asociat în mod repetat în locuințe de același tip, având același rit funerar, într-o anumită arie și într-o perioadă determinată de timp, specifică unei anumite comunități umane.

Schimbările intervenite în cultura materială sunt rezultatul a două procese diferite: difuziune culturală și migrație². În lucrarea de față avem în vedere analiza manifestărilor ultimului dintre acestea.

Mișcările de populație pot fi definite ca o populare a unei zone sau - în cazul în care spațiul era deja locuit, ca în cazul nostru - ca o repopulare, ce se petrece în momentul care o populație străină intră într-o arie unde dislocă sau asimilează populația alogenă. Populația invadatoare trebuie să aducă cu ea o limbă și cultură nouă pe care o impun populației autohtone.

Imigrația este pătrunderea individuală de oameni într-o arie deja locuită. În mod obișnuit intrușii călătoresc ca membrii unei familii sau alt fel de grup social. De obicei populația autohtonă îi asimilează. Însă dacă imigranții vin într-un număr suficient de mare pentru a domina întreaga arie și aduc cu ei o nouă cultură care reușesc să o impună, atunci această imigrație se transformă în invazie³.

Datorită faptului că începând din antichitate avem date și informații privind numeroase invazii și infiltrații de populație, există tendința greșită să aplicăm aceleași principii și pentru preistorie în ceea ce privește cea mai mare parte a schimbărilor culturale⁴. Însă este greșită aplicarea pentru această perioadă a acestor procese sau comparații raportate la preistorie. Aceste procese de imigrare și invazie s-au petrecut la fiecare nivel al dezvoltării istorice, fiecare cu specificul și implicațiile sale.

---

¹ Nestor 1960, 7 nota 4; Mortensen 1973, 155; Hole 1973, 23sq.; Bray, Trump 1982, 70.

² Sherratt 1973, 419.

³ Rouse 1986, 176sq.

⁴ Clark 1966, 172sq.

În lucrarea de față vom discuta aceste procese, raportate la cultura Otomani, cu specială referire la aria pe care aceasta o ocupa pe teritoriul României. Am ales ca subiect aplicat de discuție privind această temă, cultura Otomani, deoarece din toate culturile perioadei preistorice din nord-vestul României este manifestarea culturală cea mai bine cunoscută și cercetată, atât la nivel național cât și european.

Cultura Otomani, ce s-a manifestat pe parcursul bronzului mijlociu în nord-estul bazinului carpatic este o manifestare culturală foarte importantă, nu doar datorită ariei sale mari și perioadei îndelungate de timp în care s-a dezvoltat ci și datorită poziției sale la intersecția a mai multor rute comerciale. Prin legăturile sale cu diferitele culturi învecinate este o cultură cheie în cunoașterea bronzului mijlociu în Europa centrală.

Aria, debutul și finalul acestei culturi sunt încă subiectul multor opinii diferite. Pentru a nu intra într-o analiză a istoricului privind această problemă și a nu lungi în mod inutil discuția, vom considera ca majoritatea cercetătorilor că cultura Otomani s-a manifestat pe parcursul perioadei Reinecke Bz A₂ – C⁵ în spațiul cuprins de nord-vestul României, nord-estul Ungariei, și sud-estul Slovaciei⁶.

Pentru o analiză a elementelor privind imigrația și/sau invazia vom face o scurtă prezentare a principalelor trăsături ale culturii Otomani. Majoritatea așezărilor Otomani este reprezentată de așezări deschise în câmpie în apropierea cursurilor de apă, așezări fortificate pe promontoriu sau de tip tell. În ceea ce privește așezările fortificate pe promontoriu acestea sunt fortificate în debutul acestei culturi însă la sfârșitul Bz B și începutul Bz C, fortificația a fost dezafectată⁷. În ceea ce privește ritul funerar, cu foarte puține excepții, de la începutul și până la sfârșitul culturii când apar morminte de incinerare (Streda nad Bodrogom, Hajdúbagos⁸), restul mormintelor sunt de înhumare în poziție chirchită cu fața către est - bărbații cu capul către nord iar femeile cu capul spre sud⁹ - organizate în necropole mari ca la Tiszafüred "Majoroshalom"¹⁰, Megyaszó sau mai mici ca la Pir¹¹. Formele predominante ale ceramicii sunt cămile, ceștile, străchinile,

⁵ În această lucrare vom folosi vechea cronologie bazată pe sistemul Reinecke – Willvonseder – Holste Torbrügge (Gogâltan 1998, 193). Ultimele studii în domeni, bazate pe date ¹⁴C prezintă o evoluție mult mai îndelungată a epocii bronzului. Astfel epoca bronzului debutează mult mai timpuriu decât se considera anterior - 2500/2300 îChr. și se încheie la 2100 îChr., iar finalul bronzului mijlociu este plasat în jurul datei de 1500 îChr. (Gogâltan 1998, 195 – 200; idem 1999, 71 - 78).

⁶ Ordentlich 1971; Bader 1978, 30; Fazecaș 1997, 52 – 57; Gogâltan 2000, 122 și 125, Némethi, Molnár 2002, 15 – 19 și 105 - 185.

⁷ Furmanek 1981, 70 și 72; Fazecaș 1997, 58sq. Așa este cazul așezării de la Sălăcea "Dealul Vida" (Ordentlich 1972, 66).

⁸ Kovács 1970.

⁹ Boroffka 1995, 216.

¹⁰ Kovács 1975; Kovács 1992.

¹¹ Székely 1966.

urnele, vasele de tip askos. Ornamentele sunt realizate în marea majoritate prin incizii dispuse pe gâtul vaselor sau în spirală pe corpul vaselor, uneori dispuse în jurul unor butoni. Dorim să amintim aici modelele de care, ce sunt o caracteristică a bronzului mijlociu din bazinul carpatic, chiar dacă primele modele apar încă din eneoliticul târziu¹². Metalurgia este reprezentată prin depozitele și piesele de orizont Apa – Hajdúsámson. Principalele piese sunt săbiile, topoarele (cu disc și spin, cu tub de înmănușare sau gaură de înmănușare) brățări, majoritatea lor fiind decorate cu incizii drepte sau spiralice. Piesele de podoabă sunt bine reprezentate de piese de aur descoperite mai ales în așezările de tip tell: Săcuieni, Jaszdozsa, Tószeg, Tizzasuly. Nici o altă cultură a epocii bronzului de până acum și nici după (poate cu excepția culturii Noua) nu a atins un nivel atât de ridicat în ceea ce privește industria osului. Materia primă provine, în cea mai mare parte, din coamele cervideelor, dar nu numai, din care se realizau mai ales unelte agricole. Din colții unor animale precum ursul sau porcul mistreț erau realizate pandantive. Un alt produs realizat din os, specific acestei culturii, sunt psaliile¹³.

Manifestările culturale de la sfârșitul bronzului timpuriu – Reinecke Bz A₁, ce s-au manifestat în aria ocupată ulterior de cultura Otomani sunt: cultura Hatvan, cultura Nagyrév, grupul cultural Sanislău¹⁴ și cultura Košťany.

Nu dorim să insistăm asupra diferitelor aspecte privind aceste culturi, însă principalele caracteristici ale acestora sunt: locuirea în așezări de tip tell, așezări deschise în zone joase sau așezări fortificate pe promontoriu. Ritul funerar predominant era incinerarea (cultura Hatvan, grupul Sanislău, grupul Roșia)¹⁵. Metalurgia bronzului era încă în formare, cu foarte puține obiecte găsite în așezări. Industria pietrei este încă bine reprezentată. Formele ceramice sunt în mare parte aceleași cu cele specifice culturii Otomani pe care o preced însă decorul este diferit (predomină incizia, fiind realizate motive zoomorfe iar motivele geometrice sunt distincte pentru această perioadă, ornamentul realizat cu măturicea de tip besenstrich și cel textil sunt specifice acestei perioade.

O bună ilustrare a tranziției de la bronzul timpuriu la cel mijlociu și apariția noii culturi – Otomani – se poate observa datorită unei stratigrafii întinsă pe o lungă perioadă de timp, în așezările de tip tell, precum cele

¹² Bona 1960; Hüttel 1982, 54 – 60; Ortdentlich, Chidioșan 1975.

¹³ Hüttel 1982, 44 – 54; Chidioșan 1984, 36 – 38; Boroffka 1998.

¹⁴ Nemeti, Roman 1995.

¹⁵ Sunt bineînțeles și excepții. De exemplu în mediul culturii Košťany, ritul funerar predominant era înhumarea. Furmanek 1981, 68

¹⁶ Bader 1978, 33 – 42; Coles, Harding 1979, 73 – 79; Furmanek 1981, 70 – 73.

de la Békés, Tószeg, Săcuieni, Tiszafüred, etc, sau în cazul așezărilor fortificate de la Otomani “Cetatea de pământ”, Sălacea “Dealul Vida” ori Barca¹⁶.

Nu s-a descoperit nici o urmă de distrugere în masă sau schimbări demografice la acest nivel cronologic – tranziția de la bronz timpuriu la cel mijlociu - (creșterea numărului de înmormântări, sau nivele consistente de ardere în așezări. Nici în cazul așezărilor fortificate pe promontoriu nu s-au găsit nivele de distrugere sau nu s-a sesizat o încetare a locuirii. Toate acestea constituie un argument puternic pentru o evoluție pașnică în această arie.

La sfârșitul bronzului mijlociu în aria ocupată de populația culturii Otomani apar noi manifestări culturale. La sfârșitul bronzului mijlociu (caracterizat de orizontul Koszider) în vestul și nord vestul ariei Otomani apar manifestări caracteristice culturii mormintelor tumulare. Datorită mediului diferit pe care aceștia îl găsesc aici față de cel din aria în care s-au format, ei își schimbă o parte a tradiției culturale¹⁷. După o scurtă perioadă de unitate culturală, la începutul bronzului târziu se petrece un fenomen de regionalizare. În acest mod apar grupurile culturale Cehăluț¹⁸, Igrîța¹⁹, Piliny, Tápé²⁰, care în fapt reprezintă au aceeași rădăcină culturală dar care prezintă caracteristici zonale.

Așezările acestora sunt la început în același loc unde au fost înainte cele ale culturii Otomani, însă după o scurtă perioadă încep să prefere alte zone – poate datorită unei economii pastorale, mult mai mobile. Din această perioadă cunoaștem relativ puține așezări, majoritatea fiind nefortificate, cu o existență de scurtă durată. Ritul funerar din bronzul târziu este mixt. Apar numeroase morminte de incinerare unele cu cenușa împrăștiată în groapă sau la nivelul de călcare sub un tumul. De asemenea întâlnim morminte de incinerare în urne (ce va conduce ulterior la apariția culturii câmpurilor de urne). Însă, în același timp, se menține ritul de înhumare, mai ales la debutul bronzului târziu. O nouă ceramică caracterizează debutul bronzului târziu în bazinul carpatic, reprezentată de castroane mai ales de culoare neagră lustruită, cu butoni pronunțați înconjurați de caneluri. Urna este un alt tip ceramic care apare frecvent în această perioadă. Metalurgia bronzului cunoaște o dezvoltare fără precedent și este caracterizată de piese și depozite ce se încadrează în orizontul Koszider

¹⁷ Necropola de la Tiszafüred reprezintă o bună exemplificare privind tranziția pașnică de la bronzul mijlociu la cel târziu. Aici se întâlnesc artefacte aparținând atât culturii Otomani cât și a culturii mormintelor tumulare (Kovacs 1975).

¹⁸ Kacsó 1997.

¹⁹ Chidioșan, Ernődi 1982; Kacsó 1997, 88 – 91.

²⁰ Kemencei 1982.

După această scurtă prezentare a dezvoltării culturale de la sfârșitul bronzului timpuriu și până la debutul bronzului târziu din bazinul carpatic, vom prezenta unele considerații privind imigrația și invazia.

Pentru o lungă perioadă de timp s-a considerat că populația culturii Otomani era una războinică, aceasta datorită numeroaselor arme de bronz descoperite și așezări fortificate aparținând acestei culturi²¹. Unii cercetători au afirmat că apariția acestei culturi în acest spațiu este rezultatul unei invazii dinspre sud care aduce în zonă o nouă economie, reflectată în așezările de tip tell²².

Datorită faptului că nu avem cunoștință de nici o manifestare privind o invazie ne determină să considerăm că mai degrabă avem de-a face cu un proces de migrare, ce s-a petrecut într-o perioadă îndelungată de timp (așa cum se observă în necropolele de la debutul bronzului mijlociu)²³. Datorită avansului lor tehnologic populația alogenă a adoptat treptat cultura lor²⁴.

La sfârșitul bronzului mijlociu considerăm că avem de-a face cu o imigrare a populației tumulare, ce s-a petrecut pe o perioadă întinsă de timp și care datorită numărului mare s-a terminat prin asimilarea populației locale. Nu avem cunoștință de nici un element de fortificare contemporan cu sosirea lor în această parte a bazinului carpatic, toate fostele așezări fortificate fiind acum fără șanțuri și valuri de apărare²⁵. Orizontul de depozite din perioada Koszider și de la începutul Br D pot fi interpretate mai degrabă ca o acumulare de bunuri de către persoanele mai înstărite. E greu de crezut că o populație își ascundea comorile într-un loc pe care urma să-l părăsească după o scurtă perioadă de timp.

Cercetările antropometrice de asemenea au indicat o continuitate a aceluiași tip antropologic, cu mici variațiuni zonale datorate în primul rând contactelor existente între diferite arii culturale sau geografice. Nicăieri nu s-a sesizat o schimbare radicală a tipului antropomorf care ar putea explica o dislocare de populație. Populația culturii Otomani era reprezentată de elementul brachicefal de nuanță alpină, combinat cu unele trăsături nordice și mediteraneene²⁶.

²¹ Chidioșan 1970, 290; Ordentlich 1972, 66; Ordentlich 1974, 140.

²² Csányi, Máthé, Tárnoki, Vincze 1992, 9

²³ Fazecaș 2003, 20. Necropolele de la Berea – Ciumești sau Streda nad Bodrogom este un bun exemplu. Aici sunt morminte de înhumare și de incinerare în aceeași proporție (Nemeti, Roman 1995; Furmanek 1981, 70).

²⁴ La acest nivel cronologic găsim mai multe orizonturi de mixtură: Otomani – Hatvan în partea de nord a pustiului maghiar (Mathe 1984, 157). Otomani – Nir în nord-vestul României, (Nemeti – Roman 1995). Otomani – Kostany în Slovacia (Furmanek 1981, 70).

²⁵ Ca în cazul așezării de la Sălacea unde sistemul de fortificare a fost abandonat la finalul fazei Br B₂. Vezi și Furmanek 1981, 70 și 72.

²⁶ Nestor 1960, 112; Comșa 1990; Zollmann 1999, 37.

Astfel, ambele perioade (începutul și sfârșitul bronzului mijlociu) în bazinul carpatic sunt marcate de schimbări importante: culturale, economice, de populație, însă acestea nu sunt rezultatul unei invazii însoțite de distrugerii și schimbarea totală a populației autohtone, care să conducă la o migrație în masă²⁷.

Există mai multe motive pentru popularea sau repopularea unui spațiu. Migratorii pot să fie rezultatul unei creșteri de populație sau ca urmare a unei presiuni venite de la populațiile învecinate. În mod alternativ sau ca o completare la aceste impulsuri ei pot fi atrași de condiții mult mai favorabile decât cele din zona lor de formare. De asemenea ei pot fi afectați de schimbări ale componentelor naturale și/sau umane atât a vechiului cât și a noului mediu²⁸.

În epoca bronzului meșteșugurile sunt specializate și începe să se dezvolte stratificarea socială. Când o persoană se îmbogățește, aceasta își va afișa bunăstarea prin consumarea de produse exotice²⁹. Acest lucru se poate aplica și culturilor – ca în cazul culturii Otomani - care dețineau controlul asupra unor resurse importante (aur, sare, cupru) sau asupra unor importante rute comerciale dinspre nord spre sud și de la est spre vestul Europei. Chihlimbarul din zona baltică și mărgelile de faianță din estul bazinului mediteranean descoperite în aria culturii Otomani este o bună dovadă pentru aceasta. Tot așa la Ganovče s-a descoperit primul pumnal de fier din Europa centrală³⁰. Numeroase arme și podoabe de influență miceniană au fost descoperite în aria culturii Otomani.

Dovezile de până la această oră suportă ipoteza că pe parcursul epocii bronzului Europa a fost conectată la mai multe centre regionale de schimb, în care mișcarea internă a bunurilor s-a făcut după mecanisme precum darul sau redistribuire iar în zonele periferice și între diferite centre de schimb se face prin barter și comerț³¹. Aceste sfere de schimburi interioare conțin un grad ridicat de coerență și stabilitate pe parcursul epocii bronzului european. Ulterior, aceste aspecte ale culturii materiale au fost interpretate ca inovații în urma unor invazii³².

O schimbare se poate petrece în mai multe moduri: de la un tip de artefact la un altul echivalent, de la simplu la complex, de la un stil la altul, crescând

²⁷ Dacă la începutul bronzului mijlociu se observă o specializare a meșteșugurilor (și mai ales a metalurgiei), la sfârșitul acestei perioade, accentul va fi pus mai ales pe economia agricolă și mai ales a creșterii animalelor.

²⁸ Rouse, 1986, 182.

²⁹ Clark 1966, 182.

³⁰ Vlček, Hajek 1963

³¹ Rowlands 1973, 596. Acesta e un argument pentru o influență reală din lumea egeeană. Lumea egeeană oferă doar modele pentru restul Europei și nu a constituit o influență directă.

³² Comerțul a jucat un rol important în aspectele manifestărilor culturale (Rowlands 1973, 595; Pydyn 1999). În epoca bronzului era deja o mare rețea de căi comerciale, care au constituit un factor important în influența culturală.

sau descrescând varietatea sau complexitatea tehnologică ori schimbări cantitative³³. Însă nu toate aceste schimbări sunt legate de invazii sau migrații. Pentru a putea orice schimbare în dezvoltare e de asemenea necesar să definim cât mai exact posibil natura și scara la care schimbarea este observată³⁴.

Arheologii ar trebui să-și clasifice informația înainte de a interpreta schimbările petrecute în cultura materială ca rezultat al unei migrații sau invazii. Ar trebui să se înceapă cu studiul unităților locale contemporane stabilite prin cercetări cronologice și ar trebui să definească aceste unități în termenii care definesc normele lor culturale pentru a produce complexe de norme, fiecare individualizând o comunitate locală, o populație sau o cultură. Abia după aceasta se pot presupune ipoteze ale unor procese ca mișcări de populație, dezvoltare locală sau aculturație³⁵. O bună dovadă privind cazurile de invazie și migrație o găsim în schimbările ritului funerar, a tipului de locuire sau a regimului agricol (economic), decât în schimbările petrecute în rândul artefactelor din bronz – care pot reflecta doar o schimbare a modei³⁶. Este interesant de văzut unele schimbări din preistorie ca un rezultat al economiilor mobile (în mișcare), aspect care explică foarte bine schimbările petrecute la nivel regional³⁷.

Tot mai des, în ultima vreme, aceste schimbări sunt explicate prin fenomenul unei evoluții locale. Iar apariția de piese exotice, este interpretată ca o creștere a tezaurului unor lideri locali și nu ca schimbarea unei aristocrații de către o alta³⁸. Datele obținute în urma investigațiilor antropologice și etnografice sunt de folos în înțelegerea modelelor în care s-au petrecut schimbările în preistorie, însă interpretarea noastră trebuie să fie una bazată în primul rând pe evidența arheologică³⁹.

IMMIGRATION AND INVASION IN CRIȘANA REGION BRONZE AGE

Summary

Change of a cultural phenomenon has intrigued researches from numerous disciplines. In archaeology the explanations for cultural changes are dependent upon a reliable observation of the reflections of such changes in archaeological

---

³³ Hole 1973, 29

³⁴ Mortensen 1973, 155

³⁵ Rouse 1986, 14

³⁶ Clark 1966, 185; Sherratt 1973, 420

³⁷ Barker 1973, 361

³⁸ Clark 1966, 188

³⁹ Rowlands 1973, 599

materials. We understand a culture like an assemblage of artefacts that recurs repeatedly associated in dwellings of the same kind and with burials of the same rite (**note 1**).

Cultural changes can be a result of two different mechanisms: diffusion and migration (**note 2**). In our paper we will deal just with the manifestation of the last mechanism.

Population movement may be defined as the original peopling of an area or, if humans already lived there – like in our case, as the re-peopling that takes place when a foreign population enters the area and displace or absorbs its native inhabitants. The invading population must bring with it a new language, culture and impose them on the natives.

Immigration is the intrusion of individual settlers into already populated area. The intruders usually travel as members of a family or some other kind of social group. Usually native population assimilates them. But if the immigrants arrive in large enough numbers to dominate the entire area, and they bring a new language, culture, etc., to keep them intact, this can be turn in invasion (**note 3**).

Because along the time we know so many invasions and infiltration, we can think in the same way for the prehistory too, but is no good to apply contemporaneous comparations (**note 4**). This kind of processes: immigration and invasion was happened at each level of humankind historical development, each one with his specific implications.

In our paper we will present the case of Otomani culture. Otomani culture was chosen like a practical example because in the northwest part of Romania is the most well know cultural manifestation at the national and European level.

Otomani culture, which was developed in Middle Bronze Age (MBA) in Carpathian Basin, is a very important cultural manifestation, not only for his big area and his long time duration, but for his position at crossroad of many commercial routes too. And through this of his connection with different cultures is a key culture for a good acknowledge of MBA from Central Europe.

The beginning and the end of this culture were and still are the subject of many disputed ideas. For a no longer dry discussion will say, like the majority of researchers that Otomani culture was developed in Reinecke Bz A₂ – C (**note 5**).

For an analysis of elements concerning immigration or / and invasion will make a short presentation of principal features of Otomani culture. Type of settlement the main part of Otomani settlements is represented by open settlement in plain area, with or without fortification system, in

near of rivers, other types are tell type settlement and hill fort settlement. The last was always fortified in the first stages but at the end of Bz B, beginning of Bz C the fortification was destroyed (**note 7**). The houses are builded on post structure with storage pits in corners and with one – two hearts for domestic fire, some times with open hearts in outside of houses. Funeral rites with a very few exception from the beginning and end stages of this culture when are some incineration burials, the rest of burials are inhumed in large cemeteries (like Tiszafured) or small one (like Pir) (**notes 8 - 11**). The predominant shapes of the pottery are pots, jugs, bowls and bi-conical urns (or krater - predominantly in the last stages). The ornaments are mainly incisions on the neck, in spiral shape on body, sometimes around of a button. Here I want to emphasise about wagon models that are a characteristic feature of this culture (**note 12**). Apa – Hajdusamson depot horizon, represents the metallurgy of Otomani culture. The principal pieces are swords, axes (disc butted, shaft tube and shaft hole) bracelet, majority of them with spiral ornaments. Jewellery is well represented by gold pieces which was fiend mainly in tell type settlement (Săcuieni, Jaszdozsa, Toszeg, Tizasuly). Bone industry is one of the principal features of this culture. No another Bronze Age culture till now and after that (maybe with exception of Noua – Sabatinovka culture has a such high level of bone industry). The raw material is mainly from deer horns bun not only. The principal products of this kind of industry are represented by *psalia* for horse harnachement or agricultural tools (**note 13**).

The cultures from the end of Early Bronze Age (**EBA**) – Reinecke A₁, which was in this area, before Otomani culture is Hatvan culture, Nagyrev culture, Sanislău group and Kostany culture (**note 14**).

We don't want to insist over the different aspects of these cultures, but the principal features of these are tell type settlement opened settlements in the plain or fortified settlements on promontory. Burial rite was predominantly incineration (**note 15**). Bronze metallurgy is still in the formation process, with very few objects find it in settlements. Stone industry is still well represented. The shape of the pottery is represented by the same shapes but the ornaments are different (incision is predominant, zoomorphic figures and shapes are distinct for this period) and very characteristic is textile and besenstrich ornament.

A good ilustration of transition from EBA to MBA and apparition of the newest culture – Otomani – we can see in tell type settlements, like those from Toszeg, Sacuieni, Tiszafured, etc. This, because of a long stratigraphic

sequence, or in case of fortified hill settlements, like those from Otomani – Cetatea de pamant, Salacea – Dealul Vida or Barca (**note 16**).

We didn't find any trace of mass destruction or demographic changes at this chronological level - transition between EBA/MBA - (increasing of burial number, charcoal levels in settlements). Because even in fortified settlements on promontory we don't find this kind of destruction layers or stopping of habitation is a strong argument for a peaceful development of this area.

At the end of MBA in area occupied before by Otomani culture people appear new cultural manifestations. In the last phase of MBA in this space appear the Tumulus culture – Koszider period. Because of different environment that they find here, they change a part of their customs (**note 17**). After a short time of cultural unity, at the beginning of Late Bronze Age (LBA), a regionalisation process was happened. In this way appear Piliny, Cehăluț and Igrîța cultures, Tape type group, etc, which in fact is the same culture but with local features (**notes 18 - 20**).

Their settlements are at the beginning on the same places where was before Otomani cultures, but after a short period they prefer different sites – maybe because was a more pastoralist, more mobile culture. We know just very few settlements from this period, the majority – unfortified, with a short existence. Funeral rite was mixt. Appear a lot of incinerated burials, some of them with scattered ash in a pit or at the surface under a tumulus. We meet also incinerated burials in urns (which later will be more developed - Urnfeldkultur), but in the same time are some surviving inhumed burials. A new pottery appears in LBA, represented by dish especially black colour, with buttons encircled by caneluris. Urn is also another vessel type that occurs very often. The metallurgy is well represented in depots that are included in Kosider funde horizon.

After this presentation of cultural development in Bronze Age from Carpathian Basin, I will present my opinion concerning the topics of this paper: immigration and invasion.

For a long time was believed that Otomani culture people was a warrior population, this because of numerous bronze weapon finded and for their fortified settlement (**note 21**). Some researcher said the emergence of this culture in this area is the result of an invasion from south which bring here a new economy, reflected in tell type settlement (**note 22**).

The fact that we don't know any manifestation of an invasion make us to believe that rather was an immigration process, which was happened in a long time, as we can see from the necropolises from the beginning of MBA

(**note 23**). Because of their technological advance the local population adopted step by step their culture (**note 24**).

At the end of MBA we consider that was a Tumular immigration, which was a long lasting one and because of their high number they finished to assimilate the local population. From their coming in this part of Carpathian Basin we don't know any element of fortification, all of the former fortified sites now was whiteout walls and ditches (**note 25**). The depotfunde horizon from Kosider period and from beginning of BrD stage can be interpreted like storage of wealth of the reach people. Is hard to believe that a population hides their treasures in a place, which they must leave in a short time.

So the both periods (beginning and ending of MBA in Carpathian Basin) are marked by important changes: cultural, population, economy. But these are not the result of an invasion with destroyings and total change of alogen population, which conducted at mass migration (**note 27**).

There is more than one reason for the peopling or re-peopling of an area. The migrants may have responded to their own over population or to pressure from neighbouring populations. Alternatively or in addition, they may have been attracted by more favourable conditions in their now homeland. And they may also have been affected by changes in the natural and/or human components of either old or their new environments (**note 28**).

In Bronze Age the crafts are specialised and social stratification is developed. When a person become rich, this person will present his success through exotic products consuming (**note 29**). This is applicable for cultures to – like in case of Otomani culture, which has the control of important resources (gold, salt), or has the control of important commercial routes from north to south and east to west Europe. Amber from Baltic region and faience beads from east Mediterranean region is a good proof for that. At Ganovce was discovered the earliest iron dagger in Central Europe (**note 30**). A lot of weapons and jewellery with mycenaean influence was discovered in area of Otomani culture.

The present evidence supports the hypothesis that during Bronze Age, Europe was connected by a number of inter-locking regional exchanges networks, in which goods moved internally by such mechanisms as gift or redistribution and in the peripheral areas and between networks by barter and trade (**note 31**). This network of interlocking exchanges spheres retained a high degree of coherence and stability during the European Bronze Age. At the beginning of this century this aspects of material culture was interpreted like innovation after an invasion (**note 32**).

A change can be in different ways: from one equivalent of artefact to another, from simple to complex, from a style to another, increase or decrease of variety

or technological complexity, changes in quantity (**note 33**). But not all these changes are related just to invasion or immigration. To be able to explain any change in the development it is also necessary to define and express as exactly as possible the nature and size of the change observed (**note 34**).

Archaeologists should classify their data before inferring migration and its alternative from them. They should start with local area-period units established through chronological research and should define those units in terms of their diagnostic cultural norms in order to produce complexes of norms, each indicative of a local population or people and its culture. Then they may infer hypothesis of population movement, local development, or acculturation (**note 35**). A good proof for invasion or immigration we find in changes of funeral rite, of settlement pattern or of agricultural regime, than in changes of bronze artefacts – which can be a change of fashion (**note 36**). It is interesting to see some changes in prehistoric ages like a result of mobile economies, which can explain very well the regional changes (**note 37**).

In the last years prehistoric archaeologists explain much more the changes through an internal local evolution. And when exotic pieces appear, they are interpreted like a treasure growth of local leaders and not like a change of an aristocracy (**note 38**). The data obtained from anthropological and ethnographic studies are useful for a understanding of pattern changes in prehistory, but our interpretation must be one based mainly on archaeological evidence (**note 39**).

Bibliografie:

- Bader 1978** – *Epoca bronzului în Nord – vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică [Die Bronzezeit in Nordwestsiebenbürger]*, București, 1978.
- Barker 1973** – G. Barker – *Cultural and economic change in the prehistory of central Italy*, in Renfrew 1973, 359 – 370.
- Bona 1960** – *Clay Models of Bronze Age Wagons and Wheels in the Middle Danube Basin*, in Acta Arch. Hung. XII, 1960, 83 – 111.
- Boroffka 1995** – N. Boroffka – *Cultura Otomani*, în *** - Comori ale epocii bronzului din România București, 1995, 215 – 216.
- Boroffka 1998** – N. Boroffka – *Bronze- und früheisenzeitliche Geweihtrensenknebel aus Rumänien und ihre Beziehungen*, în Eurasia Antiqua 4, 1998, 81 – 135.
- Bray, Trump 1982** – W. Bray, D. Trump – *Dictionary of archaeology*, London, 1982.

- Bronzkori 1992** – *Dombokká valt évszazadok; Bronzkori tell-kultúrák a kárpát-medence szívében*, Budapest – Szolnok, 1991 – 1992.
- Chidioșan 1970** – N. Chidioșan – *Contribuții la cunoașterea grupei Suciu de Sus în contextul epocii bronzului din Crișana*, în SCIV 21/2, 1970, 287 – 293.
- Chidioșan 1984** – N. Chidioșan – *Prelucrarea osului în așezările culturii Otomani din nord-vestul României [Façonnage de l'os dans les habitats de la culture Otomani du Nord-Ouest de la Roumanie]*, în Crisia 14, 1984, 26 – 52.
- Chidioșan, Emödi 1982** – N. Chidioșan, I. Emödi – *Grupul cultural Igrița de la sfârșitul epocii bronzului [Le groupe culturel d'Igrița de la fin de l'âge du bronze]*, în Crisia 12, 1982, 60 – 86.
- Clark 1966** – G. Clark – *The Invasion Hypothesis in British Archaeology*, în Antiquity, XL, 1966, 172 – 189.
- Coles, Harding 1979** – J. M. Coles, A. F. Harding - *The Bronze Age in Europe*, London, 1979.
- Comșa 1990** – Alexandra Comșa – *Bibliografie privitoare la cercetările arheologice privind comunitățile epocii bronzului din Transilvania, Banat și Crișana*, în Symposia Thracologica 8, Satu – Mare 1990.
- Csányi, Máthé, Tárnoki, Vincze 1992** – M. Csányi, M. Sz. Máthé, J. Tárnoki, M. Vincze – *A bronzkori tell-kultúrák kutatástörténete Magyarországon*, în *Bronzkori 1992*, 5 – 15.
- Fazecaș 1997** – G. Fazecaș – *Aspecte privind așezările culturii Otomani pe teritoriul României [Aspects concerning Otomani Culture Settlements in Romanian Territory]*, în Crisia 26 – 27, 1996 – 1997, 51 - 65
- Fazecaș 2003** – *Războinicii culturii Otomani din epoca bronzului*, în Bul. Muz. Militar Național, 1/2003 partea II, 19 – 25.
- Furmanek 1981** – *The Bronze Age*, în *** - Archaeological Research in Slovakia. Xth International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Mexico 19 – 24 October 1981, Nitra, 1981, 61 – 83.
- Gogaltan 1998** – Fl. Gogaltan – *Early and Middle Bronze Age Chronology in South – West Romania, General Aspects*, în H. Ciugudean, F. Gogaltan (eds) – The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin, Alba Iulia, 1998, 191 - 212.
- Gogaltan 1999** – Fl. Gogaltan – *Bronzul timpuriu și mijlociu în Banatul românesc și pe cursul inferior al Mureșului. Cronologia și descoperirile de metal*, Timișoara, 1999.

- Gogâltan 2000** – Fl. Gogâltan – *Aria sudică de răspândire a culturii Otomani [The southern border of the Otomani culture]*, în Acta M.P., 23/1, 2000, 121 – 152.
- Hole 1973** – F. Hole – *Questions of theory in the explanation of culture change in prehistory*, în Renfrew 1973, 19 – 34.
- Hüttel 1982** – H.-G. Hüttel – *Zur Abkunft des danubischen Pferd – Wagen – Komplexes der Altbronzezeit*, în **B. Hänsel** (hrğ.) – *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v.Chr.*, PAS, 1, 1982, 39 – 63.
- Kacsó 1997** – C. Kacsó – *Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară acesteia în Nord-vestul României*, în Satu Mare StCom, 14, 1997, 85 – 110.
- Kemenczei 1982** – T. Kemenczei – *Nordostungarn in der Spätbronzezeit*, în **B. Hänsel** (hrğ.) – *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v.Chr.*, PAS, 1, 1982, 305 – 320.
- Kovács 1970** – T. Kovács – *A hajdúbagosi bronzkori temető [Bronze Age Cemetery at Hajdúbagós]*, în Fol.Arch., 21, 1970, 27 – 47.
- Kovács 1975** – T. Kovács – *Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred*, Budapest, 1975.
- Kovács 1992** – T. Kovács – *A Füzesabonyi kultura temetkezései (Tiszafüred – Majoroshalom)*, în Bronzkori 1992, 28 – 29.
- Máthé 1984** – M. Sz. Máthé – *Preliminary Report on the 1977 – 1988 Excavation at the Neolithic and Bronze Age Settlement of Berettyoujfalu – Herpaly. Part II: Bronze Age*, în Acta Arch. Hung., 36, 1984, 137 – 159.
- Mortensen 1973** – P. Mordensen – *On the reflection of cultural changes in artifact materials, with special regard to the study of innovation contrasted with type stability*, în Renfrew 1973, 155 – 159.
- Németi, Roman 1995** – I. Németi, P. Roman – *Epoca bronzului timpuriu din nord – vestul României (Grupul cultural Sanislău) [Die Frühbronzezeit Nord-West Rumäniens. Die Sanislău-Gruppe]*, în Satu Mare StCom, 1994 – 1995, XI - XII, 25 – 32.
- Németi, Molnár 2002** – Németi J., Molnár Zs. – *A Tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon és az Ér, Cluj – Napoca, 2002*.
- Nestor 1960** – I. Nestor – *Cap. II: Începuturile societății gentilice patriarhale și ale destrămării orânduirii comunei primitive. Epoca bronzului*, în *** - Istoria României, vol. I, București, 1960.

- Ordentlich 1971** – I. Ordentlich – *Aria de răspândire a culturii Otomani de pe teritoriul României* [Die Verbreitung der Otomanikultur in Rumänien], în Marmatia, 2, 1971, 19 – 35.
- Ordentlich 1972** – I. Ordentlich – *Contribuția săpăturilor arheologice de pe "Dealul Vida" (com. Sălacea, județul Bihor) la cunoașterea culturii Otomani* [Die Beiträge der archäologischen Ausgrabungen am Dealul Vida {Gemeinde Sălacea, Kreis Bihor} zur Kenntnis der Otomani-Kultur], în Satu Mare StCom, II, 1972, 63 – 84.
- Ordentlich 1974** – I. Ordentlich – *Aspecte privind cultura Otomani* [Aspects concerning the culture Otomani], în Crișia, 4, 1974, 135 – 151.
- Ordentlich, Chidioșan 1975** – I. Ordentlich, N. Chidioșan – *Cărucioare miniatură din lut aparținând culturii Otomani (epoca bronzului) de pe teritoriul României*, în Crișia, 5, 1975, 27 – 44.
- Pydyn 1999** – A. Pydyn – *Exchange and Cultural Interactions. A study of long distance trade and cross – cultural in the Late Bronze Age and Early Iron Age in Central and Eastern Europe*, BAR IntSer, 813, 1999.
- Renfrew 1973** – C. Renfrew (ed.) – *The Explanation of Cultural Change. Models in Prehistory*, Liverpool, 1973.
- Rouse 1986** – I. Rouse – *Migrations in Prehistory*, London, 1986.
- Rowlands 1973** – M. J. Rowlands – *Modes of exchange and the incentives for trade, with reference to later European prehistory*, în Renfrew 1973, 589 – 600.
- Sherratt 1973** – A. G. Sherratt – *The interpretation of change in European prehistory*, în Renfrew 1973, 419 – 428.
- Székely 1966** – Z. Székely – *Cimitirul din epoca bronzului de la Pir* [Cimetière de l'âge du bronze de Pir], în SCIV, 1, 1966, 121 – 135.
- Vlček, Hajek 1963** – *A ritual well and the find of an early Bronze Age iron dagger at Ganovce near Poprad (Czechoslovakia)*, în A Pedro Bosch – Gimpera en el septuagesimo aniversario de su nacimiento, Mexico, 1963, p. 427 – 439.
- Zoffmann 1999** – Zoffman Zsuzsanna – *Anthropological data of the Transdanubian Prehistoric populations in the Neolithic, the Copper, the Bronze and the Iron Ages*, în Savaria 24/3, 1998 – 1999, 33 – 49.